

УДК 37. 0 + 378. 14

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

С.Ю.Довбенко

***Анотація.** У статті розкрито проблему формування діалогічної культури як складової професіоналізму майбутніх учителів початкової ланки.*

***Ключові слова:** діалог, комунікативна культур, діалогічна культура. педагогічні умови.*

***Аннотация.** В статье раскрыта проблема формирования диалогической культуры как составляющей профессионализма будущих учителей начальных классов.*

***Ключевые слова:** диалог, коммуникативная культура, диалогическая культура. педагогические условия.*

***Summary.** The article deals about forming of dialogic culture as a constituent of professionalism of future teachers of initial link.*

***Keywords:** dialogue, communicative cultures, dialogic culture. pedagogical terms.*

Вихідною позицією в розвитку діалогічної культури вчителя є розуміння перспективи ідеї виховання дитини як людини культури, яка виступає як культурно-виховний ідеал. Центральним орієнтиром в даному контексті є людина ХХІ століття - людина культури. Доречно відзначити, що цей образ в роботах сучасних дослідників розглядається як світовий інтеграційний процес.

Актуальність проблеми зумовлено ще й тим, що сьогодні через складність аналізу різних підходів до трактування діалогічної культури існує питання виокремлення педагогічних умов, оцінювання даного виду культури учителя початкових класів крізь призму сучасних концептуальних підходів.

Аналіз останніх досліджень. Загалом культура особистості була предметом наукового аналізу філософії, культурології (М.Бахтін, В.Біблер, М.Бубер, М.Каган, І.Колесникова та ін.). Варто зауважити, що діалогічна педагогіка вже набула достатнього висвітлення в сучасній філософській і педагогічній літературі (С.Клепко, В.Кремень, Л.Бухарева та ін.) Діалогічну культуру в проблемному

полі глобалізації розглядають В.Андрущенко, К.Корсак, Н.Скотна та ін. Проте на сьогодні недостатньо висвітлені педагогічні умови формування діалогічної культури вчителя початкових класів.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні умови формування діалогічної культури майбутнього вчителя початкових класів на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні рівень сформованості діалогічної культури студентів не відповідає вимогам до сучасного фахівця, викладачі відчують складнощі не тільки при організації діалогічного, а й навіть монологічного спілкування в навчально-виховному процесі, недостатньо використовують активні методи навчання, мають неповне уявлення про педагогічні умови формування діалогічної культури, яка є комплексним поняттям, що включає такі основні компоненти, як позитивна мотивація до двосторонньої взаємодії, знання основ діалогічної діяльності, діалогічні уміння та якості особи, що забезпечують результативність діалогічного спілкування.

Проаналізуємо детально умови формування діалогічної культури майбутнього учителя початкових класів. Найбільш дієвою та ефективною є організація навчання, яка забезпечує залучення студентів до діалогічної взаємодії. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про відсутність однозначного розуміння сутності поняття «діалог». Так, діалог, з одного боку, розглядається як найбільш досконала, демократична форма спілкування, а з іншого, – як тип спілкування, характерний для певних видів взаємодії [1]. У цьому контексті Г. Ковальов стверджує, що діалог як форма спілкування – це процес взаєморозвитку. У стані діалогу дві особистості утворюють загальний психологічний простір, створювати єдине емоційне «співіснування», в якому вплив (у монологічній сутності цього поняття) перестає існувати, поступаючись місцем «психологічній єдності суб'єктів, в якій розгортається творчий процес взаєморозкриття, створюються умови для самовпливу і саморозвитку. Будучи адекватним суб'єкт-суб'єктному характеру самої людської природи, діалог є найбільш релевантним для організації найпродуктивніших і особистісно розвиваючих контактів між людьми» [4, 51]. Тут знаходимо підтвердження думки про відображення у культурі діалогу відповідних компонентів культури професійного спілкування майбутніх фахівців.

В умовах діалогу об'єкт навчання досліджується викладачем і студентом спільно. Відбувається зворотній обмін думками, що створює в полі колективної свідомості суб'єктивний образ об'єкта, що пізнається. Таким шляхом діалогове навчання забезпечує безпосередню взаємодію всіх учасників пізнавальної діяльності, кожен з яких, спираючись на особистісне розуміння, торкається окремих сторін, які вивчаються. Особливістю діалогу є та обставина, що учасник, при доведенні своєї позиції, логічно будує повідомлення і обґрунтовує правильність своїх аргументів. Решті учасникам діалогу надається можливість, уявити динаміку змін, порівняти все зі своїм власним баченням. Отож, навчання стає колективною діяльністю, яка передбачає висунення різноманітних гіпотез і варіантів їх перевірки. Кожен учасник діалогу має можливість висловити власну точку зору, що розвиває доказовість у побудові власних ідей, суджень [1, 235].

Удосконалення діалогічної культури майбутнього вчителя початкових класів зумовлюється передусім зростаючими соціальними потребами особистості, здатної вільно користуватися мовними засобами в різноманітних комунікативних ситуаціях. Така система ефективно допомагає зацікавити учня й залучити його до діалогічного спілкування, підвищити рівень розвитку діалогічного мовлення, вдосконалити інтонаційні уміння і навички, необхідні не тільки на уроках, а й у спілкуванні з рідними, друзями. Діалогічність освітнього простору реалізовує мету виховання людини культури.

Ще однією умовою формування діалогічної культури майбутнього вчителя є спроможність створювати атмосферу співпраці, довіри і порозуміння. Нами проведено опитування студентів (80 респондентів) Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, яке дало можливість визначити основні проблеми у формуванні діалогічної культури вчителя. Дані опитування подані на рис. 1

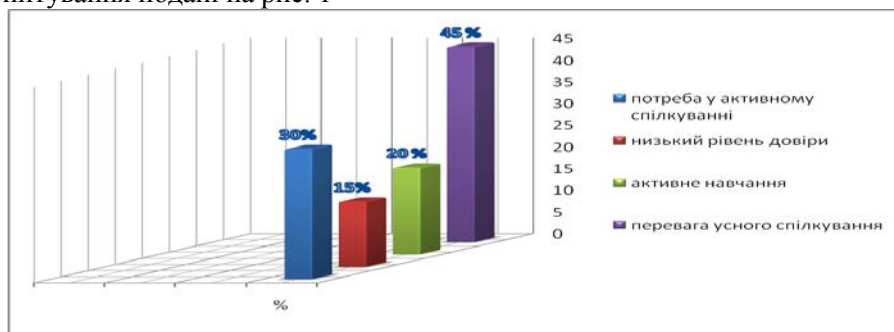


Рис.1. Проблеми у формуванні діалогічної культури вчителя

Як видно з рисунку, актуальними питаннями формування діалогічної культури є потреба у спілкуванні та довірі. Причому більшість студентів стверджують, що завдяки діалогічному спілкуванню формуватиметься культура як студента, так і викладача загалом.

У чому полягає своєрідність, яка має реалізуватися у спроможності створювати атмосферу співпраці, довіри і порозуміння? По-перше, створення ситуації довіри надасть можливість для розвитку стилістичної своєрідності, комунікативності. У зв'язку з цим цілком закономірною є необхідність вироблення в студентів конкретних розмовних умінь, яких вимагають від них майстерності створення повсякденного стереотипного мовлення.

Довіра у навчальному процесі має ґрунтуватися на мовному матеріалі. А до цього матеріалу, крім загальностильових, нейтральних, належать і стилістично забарвлені засоби. Це, передусім, лексичний мінімум розмовного мовлення.

В інтересах стимулювання співпраці між студентами доцільно активізувати у висловлюваннях мовленнєві штампи, що виражають різноманітні смислові та емоційно-експресивні явища. Наприклад, вітання, прохання, впевненість, оцінка, обізнаність, байдужість, здивування.

Однією з найважливіших особливостей створення атмосфери порозуміння є цілеспрямованість у діалозі: людина завжди говорить з певною метою. Кожний діалог, який відбувається в житті, мотивований.

Як і будь-яка інша, діалогічна культура має певні цілі, спонукається мотивами, бажаннями, інтересами. Мета ж і мотиви визначаються мовленнєвою ситуацією, яка виникає. Під час виникнення певної мовленнєвої ситуації учасники діалогового спілкування ніби діють один на одного словом, запитуючи, переконуючи, відмовляючись, згоджуючись і т.д. Штучно створювана мовленнєва ситуація є, як правило, уявною.

Системне навчання діалогу на заняттях у ВНЗ становить певну послідовність: 1) навчання цього спілкування в межах елементів діалогу (так звані словникові вправи); 2) завдання на репродуктивне діалогічне мовлення; 3) завдання на продуктивне діалогічне мовлення.

Важливою умовою формування діалогічної культури майбутнього вчителя початкових класів є використання різноманітних активних діалогових форм і методів в навчально-виховному процесі.

Серед високоефективних активних методів навчання діалогічній культурі науковці визначають: лекції-діалоги, лекції «відкритих думок», діалоги, семінари-конференції, семінари-диспути, тренінги (ролеві, комунікативні, емоційні), ділові і дидактичні ігри, дискусії, різноманітні проблемні ситуації.

Особливо ефективним є ігрові тренінги. Вони передбачають найбільший простір для формування діалогічних умінь, оскільки через ігрову діяльність студентові набагато легше встановити контакт з іншими суб'єктами спілкування. Поступово формується динамічний стереотип «входження» в діалогічне спілкування і його вже можна переносити з гри в реальне життя.

Ще одним ефективним методом формування діалогічної культури вчителя є «дискусії з питань, що не мають єдиного розв'язання, виявляють різні погляди, викликають різні судження». Різні думки, що виникають при цьому, вимагають залучення додаткової інформації, діяльності, активізації процесів обговорення, що, у свою чергу, забезпечує поглиблення рівня розуміння і сприяє, як правило, знаходженню правильного рішення. В ході дискусії відбувається «спільне обговорення гіпотез, шляхів і способів розв'язання завдань, взаємна корекція ідей і думок, їх уточнення, збагачення» [1, 130].

Саме дискусія сприяє розвитку діалогічної культури студента, дозволяє прояснити власну позицію, виявити різноманіття підходів, точок зору з певних питань і в результаті обміну ними забезпечити всебічне бачення предмета. Один із відомих ефектів дискусії є розвиток у учасників позиції децентрації в спілкуванні, що пропонує відхід від неусвідомленого приписування якостей власного «Я» іншим людям, від сприйняття своєї точки зору як єдино можливою. Лише в умовах кооперації відбувається дійсне усвідомлення існування інших точок зору, розвивається здатність до співпраці з іншими людьми за допомогою координації своєї точки зору. Чітке усвідомлення учасниками дискусії конкретних цілей, кваліфіковане формулювання теми, зіставлення різних думок з одних і тих же питань в ході дискусії, відповідний розподіл часу між її різними етапами, підведення часткових результатів дискусії на цих етапах, а також різних думок з одних і тих же питань в ході дискусії, відповідний розподіл часу між її різними етапами, підведення часткових результатів дискусії на цих етапах, а також зіставлення в укладенні її первинних цілей і отриманих результатів можна вважати важливими передумовами ефективності дискусії.

Цікавою є впровадження у навчальний процес ВНЗ групової дискусії, успіх якої багато в чому залежить від його уміння викликати студентів на розмову і керувати нею, ставити питання, забезпечувати своєчасну підтримку учасникам тощо.

Серед активних методів формування діалогічної культури студентів М.Касперко пропонує дебати

як цілеспрямований, функціонально впорядкований, регламентований за часом, думками, ідеями, судженнями, обов'язково підкріпленими фактами. Дебати - це логіко-психологічна гра. Вона включає два процеси: доказ і переконання [3, 339]. Автор вважає, що «спілкування в ході дебатов виробляє: уміння логічно і критично мислити; уміння організувати свої думки; володіти усною мовою; упевненість у власних силах; здатність зосереджуватись на суті проблеми»; підходити до теми з різних точок зору; правильно аргументувати, проводити «мозковий штурм» і тому подібне. Описуючи методику проведення дебатів, М.Касперко відмічає різні етапи їх підготовки і проведення. Учасники дебатів «знайомляться з наступними типами діяльності : оповідання, опис, пояснення за допомогою прикладів, класифікація, порівняння і протиставлення, визначення, аргументація» [3, 343]. Автор показує роль дебатів у формуванні діалогічної культури, відмічаючи що, в процесі дебатів студенти вчать культурі дискусії, умінням предметно, доказово і красиво говорити.

Важливу роль в розвитку діалогічної культури майбутнього учителя, зокрема умінь «комплексного використання вербальних і невербальних засобів спілкування», відіграють також ділові, ролеві, імітаційно-моделюючі, дидактичні ігри, інсценування, прочитання творів, діалогів від імені героїв та ін. [1]. Як засоби виховання діалогічної культури ми пропонуємо творчі завдання, ролеві ситуації, тренінги, психологічні замальовки, ролеві і ділові ігри, метод вченого проекту, що дозволяють учням встановлювати контакти, налагоджувати продуктивну комунікацію, яка базується на взаємній повазі.

Варто зробити акцент на використанні інтерактивних технологій навчання, комунікативних методів в процесі формування і вдосконалення налагоджувати продуктивну комунікацію, яка базується на прийнятті один одного, взаємній повазі і довірі.

Використання різноманітних активних методів і прийомів навчання вимагають моделювання і розв'язання різних завдань і ситуацій, створюють умови для виконання студентами комплексних дій з реалізації діалогічного спілкування в ході навчально-виховного процесу, надають свободу вибору і стимулюють активність отриманих завдань і таким чином сприяють підвищенню рівня діалогічної культури, студентів, дозволяє розвинути творчий потенціал особи, допомагає в створенні індивідуального стилю спілкування.

Ще однією умовою формування діалогічної культури майбутнього вчителя початкових класів є здібність до встановлення конструктивного діалогу й активної співпраці викладача із студентами.

Як відомо, під час діалогу людина самовизначається, виявляє свої індивідуальні особливості. За формою взаємодії можна судити про комунікативні вміння (або їх відсутність), риси характеру людини; за специфікою організації мовлення — про загальну культуру та грамотність. Навіть процес навчання на комунікативно-діяльнісній основі передбачає його побудову як моделі процесу спілкування.

Цікавою в даному контексті є метод ефективного ведення переговорів. Даний метод є результативним і для формування діалогічної культури як викладача, так і студента.

Сутність методу полягає: по-перше, в необхідності розмежовувати ставлення до учасників діалогу процесу (симпатію чи антипатію) та проблеми, яка обговорюється. Цей метод доцільно використовувати на лекційних і практичних заняттях у процесі ведення дискусії; по-друге, у закономірності зосереджувати увагу на власних інтересах. Саме особисті інтереси зумовлюють особливості поведінки співрозмовників під час діалогу. Автори методу стверджують, що порозуміння обох сторін потрібно чітко та аргументовано пояснити сутність інтересів кожного із співрозмовників. У сучасній початковій школі іноді трапляються випадки, коли вчитель пояснює новий матеріал, не зважаючи на інтереси учнів. Саме тому виникає байдужість учнів до теми уроку; по-третє, на попередньому етапі проведення діалогу має бути визначено коло питань, які необхідно розв'язати в процесі мовленнєвої взаємодії; по-четверте, необхідно використовувати об'єктивні критерії ведення діалогу — правила та норми поведінки, загальні цінності та моральні принципи, звичаї та традиції обох сторін тощо. Людина, яка володіє культурою діалогічного мовлення, завжди буде враховувати традиції, що існують у співрозмовника.

Ще однією умовою формування діалогічної культури майбутнього вчителя є ступінь готовності до творчої співпраці. У цьому контексті виділяють поняття «комунікативна доцільність», оскільки студенту слід мати уявлення про різні стилі мови та правильно використовувати певні вислови в різних комунікативних ситуаціях. До наведених показників можна ще додати й такі: точність, логічність використаних фраз, виразність та естетичність мовлення, доступність та доречність застосування певних фраз. Проте найголовнішим у діалозі (саме це визначатиме культуру діалогу) є розмаїття висловлених думок. Всі вони повинні сприйматися як доброзичливі.

Висновок. Аналіз наукового доробку дослідників з проблем формування діалогічної культури вчителя початкових класів дає підстави зробити висновок про певні умови формування діалогічної культури вчителя початкових класів, результативність яких залежатиме від комплексу компонентів.

Діалогічну культуру вчителя розглядаємо з погляду діяльнісного підходу в комплексі послідовних взаємодій. Лише у комплексному розв'язанні всього змісту та завдань діалогічної культури можливе досягнення його мети – гармонійний і всебічний розвиток особистості, забезпечення ефективності формування особистості молодшого школяра.

Література

1. Волкова Н.П. Професійна педагогічна комунікація / Н.П. Волкова – К: «Академія», 2006. – 246 с
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Касперко М.В. Дебаты как средство урвнего обучения / М.В. Касперко // Педагогические проблемы разноурвневой подготовки школьников и студентов в условиях реформирования образования: Сб. науч. ст. в 2-х ч. ¾ Ч. 2. / Под ред. А.П.Сманцера. - Минск, 2008 - 344 с.
4. Ковалёв Г. А. Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации / Г. А. Ковалёв. – М., 1987. – 87 с.
5. Морозов В.В. Педагогические условия формирования готовности студентов педагогического вуза к диалогическому обучению школьников / В.В. Морозов // Индивидуальный подход к подготовке будущего учителя: Сб. науч. тр. / Под ред. В.К.Буряка, Л.В. Кондрашовой. - Кривой Рог, 1995. – С. 128–135.